

A SELYEMTERMELÉS TÖRTÉNETE ERDÉLYBEN 1848-ig.

Hivatalos adatok alapján összeállította :

K. KARLOVSZKY ENDRE.

A selyemtermelés Erdélyben valamivel újabb keletű, mint a magyar korona többi országaiban. Mert míg pl. Slavóniában már 1763-ban megkezdí működését a selyemtermelés meghonosítására kiküldött biztos, addig Erdélyben az első kezdeményező: *Gallarati János*, kapitány az Orosz-féle gyalogezredben, csak 1784 febr. 1-én mutatott be a főkörmányszéknek négy köteg Brassóban előállított, s véleménye szerint olyan jó minőségű nyers selyemfonalat, hogy annál jobbat Olaszországban sem termelnek.¹ Egyuttal késznek nyilatkozott arra, hogy — ha a főkörmányszék és a közönség neki segédkezet nyujt, — az országot, mely az eperfatenyésztésre tökéletesen alkalmas, mivel igen sok vidékén most is előfordul ez a fa, nyolcz év alatt egészen beülteti eperfákkal, a gazdákat e fák tenyésztésére megtanítja, s később mindenkinek díjtalannal ad oktatást a selyemhernyó-tenyésztésben, s a gubók legombolyításában.

Ugyanebben az évben egy *Weissmann János* Frigyes nevű kertész is jelentkezik azzal a tervvel, hogy nagyszabású eperfa-ültetvényeket létesít Kolozsvárt, de egyuttal e célra egy nagy kertet kíván fuvarral és napszámos-munkával egyutt a talaj megmunkálására, továbbá kertészeti szerszámokat, s évente 200 frt fizetést.² A főkörmányszék utasítja is a kolozsvári tanácsot, hogy a folyamodónak mindenben a kezére járjon, amennyiben ez, másnak a sérelme nélkül megtörténhetik.

Egy ugyanezen év máj. 29-dikén kelt udvari, s ennek kapcsán jun. 2-dikán kelt főkörmányszéki rendelet³ következtében Cronenthal János és Bruckenthal Mihály a selyemtermelés meghonosítása céljából tervet mutatnak be a főkörmányszéknek, melyben Gallarati kapitányt ajánlják igazgatónak, kimondják, hogy az éghajlati és talajviszonyok a sikert bizonyossá teszik, s indítványozzák, hogy mindjárt a következő 1785. év tavaszán Déva, Gyulafehérvár, Szászsebes, Szerdahely, Nagy-

¹ 3411/784 Országos Levéltár Erdélyi főkörmányszéki szám.

² 8443/784 Országos Levéltár Erdélyi főkörmányszéki szám.

³ 5714/784 Országos Levéltár Erdélyi főkörmányszéki szám.

Szeben, Medgyes, Segesvár, Ujgyház, Nagy-Sink, Köhalom, Fogaras, Vajda-Rétse, Brassó, S.-Szent-György, Naszód, Besztercze, Deés, Kolozsvár, Torda, Enyed stb. városokban bizonyos, e czélra kihasítandó területeken eperfákat ültessenek, s annak idején a fácskákat osszák szét az érdeklődők között.

A főkörmányszék ugy ezt a javaslatot, mint a Gallarati beadványát pártolólág terjeszti föl legfelsőbb helyre, megemlítvén azt is, hogy a kapitány általa készített selyemszövetet is mutatván be, ezzel szakismeretét megbizonyította, de megjegyzi, hogy a követeléseket a kihasítandó területekre nézve tulzottaknak tartja.

Ő Felsege, mint az a nov. 11-dikén kelt udvari rendeletről¹ kitűnik, osztja azt a véleményt, hogy a követelések tulzottak, sőt ugy találja, hogy Gallarati kapitány szakösmerete sincs kellőleg behizonyítva. Különbösen is, — folytatja tovább a rendelet, — a magyar udv. kamara vezetése alatt Magyarorszáiban és Slavoniában máris fontos lépések történtek az eperfa-tenyésztés és selyemtermelés tekintetében, s azért utasítja a főkörmányszéket, tegye magát érintkezésbe a magyar udvari kamarával, tanácskozzék azzal a selyemtermelés meghonosítására legczélszerűbb eszközök s afelől, vajjon lehetséges volna-e az és minő feltételek mellett, hogy Slavoniából egy szakképzett és ügyes egyén menjen Erdélybe. E parancsnak a főkörmányszék még ez év decz. 22-dikén eleget is tesz.

A magy. udv. kamara 1785 jan. 28-dikán kelt válaszában azt feleli, hogy Sappl János selyemtermelési felügyelőt bizta meg azzal, hogy a Slavoniában követett eljárás módját részletesen leírja, s jelöljön ki egy szakképzett egyént, ki a szükséges maggal ellátva Erdélybe utazzék, s azonnal még a folyó év tavaszán munkához lászson. Magát a megígért eljárás módját leírását pedig, melyben 1785 febr. 15-diki kelettel az eszéki selyemtermelési felügyelő: Sappl János teszi meg jelentését, febr. 22-dikén küldi meg a főkörmányszéknek.²

Ebben a jelentésben többek között ezeket mondja a felügyelő:

„Elődömet: Szolenghi Károlyt 1763 ban küldte ki az udvari kereskedelmi tanács Slavoniába a selyemtermelés meghonosítására, s a főhadparancsnoksághoz utasította. Ő, mivel talált bizonyos számú régi eperfát, Eszéken tett kísérletet a selyemhernyó-tenyésztéssel, s egyuttal pár szomszédos falvat is fölhasznált. A selyemhernyó-tenyésztőknek, mikor a tojásokat átaladta, előlegül a sajátjából 8, 10, 15 frtot adott, megígérte, hogy a gubók beszolgáltatásakor, még többet is fog adni, amennyiben a gubók fontja 40 krjával fog beváltatni, amire őt az udvari kereskedelmi tanács fölhatalmazta. Igy már az első évben 80 font tiszta selymet nyertek.

Ekkor aztán a megyék, a városok és határőrezredek fiatal embereket küldtek magukat kiképzendők Szolenghihez, s azokat aztán otthon alkalmazták. Ezeket Szol-

¹ 12954/784 udvari szám és 11126/784 fkszéki szám.

² 1826/785. udvari szám.

lenghi évente alkalmas időben megvizsgálta, a netaláni hibákat megjavította, s intézkedett afelől, hogy a dolog tovább fejlődjék. Azt is kieszközölte Szolenghi, hogy minden megyében, sz. kir. városban, határövezredben s a magán-uradalmakban eperfaiskolák állíttassanak föl, s szakszerűleg műveltessenek. Ő maga gyakran meglátogatta ez iskolákat. A faiskolából a szabadba kiültethető fácskákat a földművelők között ingyen kiosztották, mivel a nép is ingyen végezte a faiskoláknak a munkát, azonban a községi előjáráságnak gondot kellett arra viselni, hogy a faiskolákból kapott fácskák gondosan ápoltassanak. A faiskolák, továbbá az alkalmazott selyemtermelési gyakornokok fizetését, s a nekik szükséges három fuvar költségét a község közvagyonából fődözték.

A fák száma évről-évre növekedett. Mikor azok a hernyó tenyésztésére alkalmasok lettek, a hernyótojásokat a kincstár szolgáltatta. Ezeket a nép között a gyakornokok osztották ki, még pedig a meglévő fák számának, s a lakás nagyságának arányában $\frac{1}{2}$ vagy 1 latot. Ha a hernyók között betegség ütött ki, a gyakornokok ellátták a tenyésztőket a szükséges utmutatással.

Kezdetben a községi vagy a század tulajdonát képező házakat választották ki egyes helységekből, s ott a gyermekeket betanították a selyemhernyó-ételesre.

Az első és második évben a felek ingyen kapták a tojásokat, később a gubók beszolgáltatásakor minden lat tojásért egy forintot vontak le.

Néhány év múlva aztán belátta Szolenghi, hogy ha a különböző jószágú gubókat egyformán 40 krajczárjával váltja be fontonként, ez a selymet megdrágítja, s a tenyésztő sohasem fog arra törekedni, hogy csak jó gubókat tenyesszen. Tehát a gubók minősége szerint három különböző árat állapított meg: 10, 30 és 40 krjával.

A kísérletnek jó eredménye lett, mivel 1-ször a földművelőnek a selyemtermeléssel csak olyan időben kell foglalkoznia, mikor a mezei munkát jórészt már bevégezte, s különben is clég ha az asszonyok és gyermekek foglalkoznak a hernyó-ételessel.

2-szor mivel a selyemtermelő, mikor beszolgáltatja gubóit, azonnal készpénzt kap, melyet házi kiadásainak fedezésére fordíthat.

3-szor, ez után a termelés után semmiféle adót vagy illetéket nem kell fizetnie, és

4-szer a szükséges eperlevelet eleinte ingyen, később pedig avégből, hogy több fát lehessen ültetni és nevelni, mérsékelt áron kapta.

Mikor a fák számával a termelés mennyisége is növekedett, a gubószállítók könnyebbségére a beváltó s legombolyító helyek is szaporítottak.

Igy Magyar-, Szlavon- és Horvátországból az eszéki raktárba szállítottak

1764. évben	80 font	—	lat	gubó
1765. „	183	„	—	„ „
1766. „	383	„	—	„ „
1767. „	527	„	—	„ „
1768. „	1027	„	—	„ „
1769. „	1694	„	16	„ „
1770. „	1800	„	—	„ „
1771. „	2371	„	7	„ „
1772. „	1412	„	—	„ „
1773. „	1653	„	26	„ „
1774. „	2026	„	27	„ „
1775. „	2183	„	5	„ „

Átvitel 15341 font 17 lat gubó

Áthozat 15341 font 17 lat gubó					
1776.	„	3111	„	24	„ „
1777.	„	3786	„	28	„ „
1778.	„	5037	„	5	„ „
1779.	„	7301	„	15	„ „
1780.	„	7637	„	14	„ „
1781.	„	7240	„	18	„ „
1782.	„	7782	„	28	„ „
1783.	„	10522	„	26	„ „
1784.	„	12929	„	10	„ „

Tehát 21 év alatt összesen 80,691 font 25 lat gubó.

Az első években csak egyféle selymet fejtettek le. Mióta azonban figyelemmel vannak a gubók különböző minőségére is, a termény sokkal finomabb, különösen azért mert a gubók megválogatásával 4—5 féle selymet nyernek.“

Erdélyi felügyelőnek az Eszéken alkalmazott Riemensperg Vitus ideiglenes pénztári és selyemtermelési szertári számvevőt ajánlja, a ki felügyeleti körutjai alkalmával 12 év alatt annyira megtanulta a termelést, hogy ideiglenesen sokszor maga vezette az egészet. Jól tud fogalmazni, a német, illyr és latin nyelvet érti, 600 frt fizetéssel s az utazási költségekkel új állomáshelyéig beéri, s különösen úgy, ha kilátásba helyezik, hogy azon esetben, ha kitünteti magát és szorgalmával a selyemtermelés ügyét föllendíti, egyéb jutalmat is kap. Ezt a javaslatot a főkörmányszék 1785 márcz. 29-én¹ pártolólág terjeszti föl ő Felsőségéhez.

Eközben egy 1785 ápr. 18-án kelt udvari rendelet² erdélyi selyemtermelési igazgatónak Gallaratit nevezi ki, a kapitányi fizetéssel egyenlő javadalmazással, évi 870 frt fizetéssel, 130 frt lakáspénzzel és négy ló tartására való igénynyel a tartományi pénztár terhére. Felügyelő utjai alkalmával ingyen szállást is kap. Egyidejűleg elvárja a király, hogy az új igazgató kevés költséggel fogja a szükséges ültetvényeket stb. létesíteni s a szükséges munkálatokhoz fog találni olyan embereket, kik azokat kevés pénzért elvégzik.

Hogy a föld népét ehhez az iparághoz hozzáédesgessék, elhatározták legfelsőbb helyen, hogy közhírré teszik, mikép mindenkinek szabadságában áll a termelt gubókat akár magának megtartani, akár másnak eladni, ha azonban azokat máskép értékesíteni nem tudnák, a termelési-igazgató minőségük szerint 40, 30 vagy 10 krajczárjával fontonként beváltja a gubókat.

Végül meghagyatott a főkörmányszéknek, hogy Gallaratival egyetértőleg rendes tervet készítsen s azt a szükséges épületek felsorolásával és költségelőirányzatokkal együtt legfelsőbb helyre terjessze föl.³

¹ 3569/785 fkszéki szám.

² 4743/785 udv. szám.

³ 4037/785 fkszéki szám.

Sappl szlavoniai selyemtermelési felügyelő tervére vonatkozólag egy 1785 máj. 9-dikén kelt udv. rendelet¹ meghagyta, hogy az Gallaratival véleményadás végett közöltessék avégből: hogyan gondolja ő életbeléptetni ezt az állam s az adózó közönség szempontjából igen fontos intézményt?

A főkormányshék megkérdezvén a főhadparancsnokságot afelől, vajjon a selyemtermelés kiterjeszhető lenne-e az erdélyi határörvidék területére is?² ez a határőrezredek nyilatkozatai alapján azt válaszolja, hogy az 1. székely és 2. oláh ezrednél az éghajlat nagyon zord, a 2. székely ezrednél jól tenyészik ugyan az eperfa, de a rosz, füstös lakások s a székelyek örökös dohányzása miatt nem igen remélhető, hogy a hernyók el ne pusztuljanak; azonban az 1. oláh gyalogezrednél a hátszegi völgyet, az orláth-i vidéket s a nyugati részeket, s a székely huszárezrednél szintén több alkalmas helyet jelöl ki az eperfa-és selyem-termelésre, ajánlván mint czélszerű dolgot, hogy Gallarati ezekkel az ezrekkel személyesen lépjen összeköttetésbe.

Gallarati kevés sulyt fektet a Sappl-féle leírásra a Slavoniában fényes sikert aratott eljárásról, hanem kifejti a maga tervét.³ Ez négy részre oszlik s a következőket mondja:

a) Régen megbizonyosodott, hogy a fehér eperfa Erdély legtöbb vidékén igen jól tenyészik. Éppen olyan alkalmas ez ország a selyemhernyó-tenyésztésre is, mert az itt termelt selyem egész Európának ilyenféle legkiválóbb termékei mellett is megállja a helyet. Azonban tekintve azt: milyen konokul ragaszkodik az itteni köznép elődeinek hagyományos gazdálkodási módjához, s mennyire utál minden új dolgot, a selyemtermelés csak akkor foghat elterjedni, ha annak a hasznosságát kézzelfogható példákkal bizonyítják be, ha azt tekintélyes és vagyonos birtokosok karolják föl s a kormány ösztökéli és támogatja a selyemtermelőket. Ennélfogva épen úgy, mint Magyarországbán történt, minden megyével, sz. kir. várossal s a határőrezrekkel közlendő volna a Felsőnek a selyemtermelés előmozdítására törekvő akarata s azok ez akarat támogatására volnának fölhivandók. Hogy a földmives és a határőr a szükséges eszközökkel elláttassék, még ott is, ahol már vannak eperfák, községi földeket kellene eperfatenyésztésre fordítani, a föld népe egyelőre ingyen végezvén az ültetési és ápolási munkát; továbbá községi épületeket kellene berendezni selyemtermelési kísérletekre a község pénzéből s Gallaratival egyetértőleg, aki a szükséges utasításokkal

¹ 5150/785 udv. szám.

² 6451/785 fkszéki szám.

³ 7500/785 fkszéki szám.

együtt mindenkinek ingyen adna epermagot, hernyótojást pedig: latját egy forintjával.

Legalkalmasabbnak mondja Gallarati Dévát, Szászvárost, Gyulafehérvárat, Szász-Sebest, Szerdahelyet, Nagy-Szebent, Medgyest, Segesvárt, Ujgyházat, Nagy-Sinket, Köhalmot, Fogarast, Vajda-Retsét, Brasót, Sepsi-Szt-Györgyöt, Naszódot, Beszterczét, Deést, Kolozsvárt, Thorlát és Enyedet s ajánlkozik, hogy e községekben részint személyesen, részint Olaszországból hozott emberei által ingyen kitanítja a közönséget a selyemtermelésre.

b) A szlavoniai eljárást Gallarati szerint Erdélyben nem lehet alkalmazni 1. mert az erdélyi vármegyéknek nincs külön megyei pénztáruk, a sz. kir. városoknak pedig nagyrészt csekély a jövedelmük, 2. mivel eddigelé még a selyemtermelés nem képez nyereséges kincstári vállalkozást.

Ezért azt kívánja Gallarati, hogy az ő általa szerzett kis értekezés, mely a paraszt nép fölfogásához képest lévén írva, abból a népokulhat, a három nemzetiség (magyar, német, oláh) nyelvén kinyomások és szétosztassék, s különösen a püspököknek és superintendenseknek küldessék meg azzal az utasítással, hogy azt az alantas papság olvassa föl és alaposan magyarázza meg a népnek s azt is adja tudtára, hogy az ott megnevezendő helyeken mindenki szemléltető oktatásban is részesülhet.

Azonkívül indítványozza Gallarati, hogy a nagyszebeni katolikus és evangélikus árvaházakból néhány fiut válasszanak ki arra a célra, hogy az olasz selyem-kikészítők és szövöktől eltanulják a gubóknak ipari czikkekké való teljes földolgozását.

c) Megajánlja Gallarati, hogy a főntebb elősorolt helyeken a gubókat a saját koczkáztatására minőségük szerint fontját beváltja 40, 36 és 30 krral.

d) Azt hiszi Gallarati, hogy egyelőre elég egy nem nagyon nagy ház a selyem-fonó (filatorium) céljaira, pl. az a ház, amelyet a kincstár egy kőmivespallértól vett át fizetés fejében Nagy-Szebenben, ez némi költséggel átalakítandó lenne. Kéri az épületnek átengedését s ajánlkozik, hogy a költségelőirányzatot bemutajta.

A főkormányszék 1785 okt. 4-dikén tesz jelentést legfelsőbb helyre, egyuttal értesítvén a megyéket s elöljáróságokat, hogy ő Felségének akaratja az, hogy a lakosság anyagi jólétének előmozdítására eperfákat ültessenek s a selyemtermelés meghonosíttassék, ennél fogva elvárják a hivatalnokoktól, a nemes földbirtokosoktól s a többi derék polgároktól, hogy e közhasznú intézmény meghonosításának ők lesznek a kezdeményezői s alárendeltjeiket szóval és tettel biztatván, az ügyet föllen-

dítik. Együttal az epermagok s a szükséges utasítások tekintetében az igazgatóhoz utaltattak a hatóságok. Az egyházügyi bizottság és a nagyszabeni előljáróság fölhivattak az említett árvagyermek kiválasztására, a gubók beváltása tekintetében is kihirdettetett a szükséges tudnivaló, a kért ház végett megkerestetett a thesaurarius s minderről Gallarati azzal a megjegyzéssel értesített, hogy addig, míg a legfelsőbb elhatározás be nem következik, az említett értekezés tekintetében lépések nem történhetnek, mivel egyelőre csupán az eperfaültetésről és nevelésről lehet szó.¹ A Gallarati fizetését pedig 1785 okt. 1-től folyósították.²

Egy 1785 nov. 7-dikéről kelt udvari rendelet³ fölkivánja a Gallarati jelentését értekezésével együtt s elrendeli: tudassák a néppel, hogy a gubókat kénye-kedve szerinti célra fordíthatja vagy eladhatja s csak azon esetben fogja az igazgató a kincstár részére beváltani — az említett 1785 ápr. 18-diki legfelsőbb elhatározás értelmében — ha jobb vevőt nem kapnak rá.

Gallarati említett értekezését decz. 17-dikén terjeszti be a főkörmányszékhez,⁴ megjegyezvén, hogy véleménye szerint magyar, német és oláh nyelven öt-öt száz példány lenne nyomtatandó és szétosztandó. A főkörmányszék pedig e javaslatát 1786 jan. 3-dikán terjeszti föl legfelsőbb helyre az értekezéssel együtt,⁵ ajánlván, hogy az értekezés a tartományi pénztár terhére nyomassék ki s ingyen osztassék szét, egyuttal megjegyezvén, hogy a Gallarati által kért Rhatner József-féle ház, melyen kincstári tartozás van, nem találtatott alkalmasnak.

Gallaratinak ezt a javaslatát az 1786 jan. 30-dikán kelt udvari rendelet szerint⁶ ő Felsőge tudomással vette. Az „Oktatás a selyemtermelésre“ című röpiratára nézve elrendeltetett, hogy az magyar, német és oláh nyelvre lefordítandó, a tartományi pénztár terhére kinyomatandó és ingyen szétosztandó. Gyakorlati kitaníttatásra gyermekek rendelendők ki az árvaházakból. A főkörmányszéknek gondoskodni kell arról, hogy a városokban és falvakban eperfaültetvények létesíttessenek, a fák annak idején ingyen szétosztassanak s általában a selyemtermelés a vármegyékben a földbirtokosok s a nép körében elterjedést nyerjen. Gallaratinál meghagyandó a gubó-beváltás joga, mert nagyobb árt ígér a Szlavoniában szokásosnál. Az elért eredmények felől évente jelentés teendő.

¹ 8806/785 fkszéki szám.

² 9304/785 fkszéki szám.

³ 13650/785 udv. szám.

⁴ 10,078/785 fkszéki szám.

⁵ 1407/786 fkszéki szám.

⁶ 994/786 udv. szám.

E rendeletnek megfelelőleg intézkedik a főkörmányszék 1786 márczius 1-jén,¹ rendeleteket bocsátván ki Gallaratihoz, a törvényhatóságokhoz, a Therezia-féle árvaház felügyelőjéhez és a nagyszebeni előjárósághoz.

Miután a kormányzék szükségesnek látta aug. 3-dikán az elrendelt időnkinti jelentéseket megsürgetni, végre néhány törvényhatóság (Szász-Sebes, Abrudbánya, Kolozsvár, Nagy-Szeben, Brassó, Gyulafehérvár, Erzsébetváros, Medgyes, Besztercze, stb.) küld ugyan be jelentést, de csak azt jelenthetik, hogy a köznép nem érdeklődik a dolog iránt. Több helyen jól tenyésznek az elültetett eperfák, de némely helyütt a tél szigorúsága miatt kivesztek.

Segesvár városában a 3-dik évnegyedről tett jelentés szerint² Gallarati 1786-ban *több mázsa* gubót termelt, kivüle csak Baumgartner János foglalkozott még selyemtermeléssel. Eperfát meglehetősen mennyiségben ültettek. *Beszterczen* a nagy mennyiségben elültetett eperfa már meglehetősen nagyra nőtt. A meglevő egynehány nagy fa nem elég arra, hogy a hernyótenyésztést nagyobb mértékben lehessen üzni, s tulajdonosaik a levelek leszedését sem engedik meg. Így aztán féltő, hogy jövő tavasszal a kikelő selyemhernyók eleség hiánya miatt el fognak pusztulni. *Szászvároson* Gallaratin kívül két ember: Brádi és Borsos foglalkoztak selyemtermeléssel, s a selymet már be is szolgáltatták. Az eperfaültetvények szépen fejlődnek. *Közép-Szolnok* vármegyében csak Ér-Szent-Király, Király-Darócz, Ákos, Mindszent és Mihályfalva községekben üz némi selyemtermelést néhány magánember. *Maros-Vásárhelyt* az eperfa már félróf magasnyira nőtt, de az előjáróság nem tudja, mit kell ezen-tul csinálni a fácskakkal, mert Gallarati ujabban ott nem fordult meg. Selyemtermeléssel csak Borsos János foglalkozott. *Küküllő* vármegyében selyemtermeléssel csak br. Radák Ádám foglalkozik M.-Bényén és gr. Bethlen Krisztina férjezett gr. Kendeffyné Erdő-Szent-Györgyön. *Szeben* székben alig halad a dolog. *Brassóban* szintén csak kevés magánember foglalkozik selyemtermeléssel, de ezek jó eredménnyel. *Fogarás* vidékén az Olt folyón túl az alsó járásban semmi sem történt, a felsőben van egynehány eperfa, a mult tavasszal elültetett Gallarati-féle mag nem is kelt ki. Az Olt folyón túl minden a régiben maradt. *Szászsebesen* az eperfa szépen fejlődik. Hernyót keveset tenyésztének, mert eperlevél nincs. *Gyulafehérvárt* megkezdték a selyemtenyésztést. *Hunyad-Zaránd* vármegyében szépen halad a selyemtermelés, de csak a nemes-ség üzi. *Erzsébetvárosban* a szőlőkben szépen fejlődnek az eperfa-cse-

¹ 6951/786 fkszéki szám.

² 10.168/786 fkszéki szám.

meték, s a jövő tavasszal ki fogják azokat ültetni. *Medgyesen* az eperfa-mag részben már csemetévé fejlődött. *Felső-Fejér*, *Thorda* vármegyében *Udvarhely* székben és a Sepsi-Szent-Györgyi járásban nem haladt semmit a dolog.

Az 1786 év negyedik negyedéről szóló jelentésekből az tűnik ki, hogy a dolog a megyékben egyáltalán nem haladt, *Kolos* és *Közép-Szolnok* megyékben azonban ültettek valami kevés eperfát. Ezért 1787. április 2-dikán fölszólítja a főkörmányszék¹ Gallaratit, hogy minden törvényhatóságnak küldjön magot, s utasítsa azokat, hogy olyan vidéken, ahol az eperfa fölnövekedését remélni lehet, az elültetésről gondoskodjanak. Mivel pedig a legtöbb városban máris ültettek eperfát, s az jól tenyészik, a városoknak szaporításukra legyen gondjuk. Az 1786-diki eredmény felől jelentést követel Gallaratitól a főkörmányszék.

Ezalatt Gallaratinak előbb említett röpiratát a selyemtermelésről magyar, német és oláh nyelven 3—300 példányban a tartományi pénztár költségére kinyomatták, s a főkörmányszék 1787. márcz. 13-dikán² szétküldi a törvényhatóságokhoz ingyen való szétosztás végett.³

Mint Gallarati 1787. márcz. 29-dikéről jelenti, az előző évben az elültetett fehér eperfa-mag nagyon jól tenyészett. Tudomása szerint egyes magán embereknél a vidéken jelentékeny mennyiségű gubó van, de még eddig nem adatott be. Ő maga 3 állomáson a saját számlájára egy mázsa selymet termelt, s az részben: a minőséget s az árat illetőleg az olasz selyemmel eredményesen versenyezhet. Kéri egyuttal: tétessék közhírré, hogy nála kapható selyemhernyó-tojás latonként 1 frtjával, s hogy a fizetést a tojásokért csak a gubók beszolgáltatása alkalmával követeli.

E kérést a főkörmányszék 1787. április 14-diki körrendeletében teljesíti⁴ s egyuttal újra felszólítja Gallaratit, hogy a megyéket és városokat lássa el eperfa-maggal.

Az 1787. év első negyedéről szóló jelentések többnyire szószerint való ismétlései az előbbi jelentéseknek s csak azt bizonyítják, hogy a közigazgatási hatóságok a legnagyobb közönnyel viseltettek e hasznos termelési ág iránt. A főkörmányszék pedig egyszerűen csak tudomásul veszi a jelentéseket.⁵

¹ 1060/787 fkszéki szám.

² 2125/787 fkszéki szám.

³ A röpirat teljes címe: *Gallarati Unterricht zur Seiden-Kultur oder Anleitung wie der Seidenwurm-Saam oder Eyer ausgebrüht, der Seidenwurm selbst gepflegt u. behandelt und die Maulbeerbaum gepflanzt werden müssen. Hermannstadt, 1785. Gedruckt bei Mart. Hochmeister. (8. r. 34 l. Nemz. Muzéum Könyvtára).*

⁴ 3093/787. fkszéki szám.

⁵ 4152/787 fkszéki szám.

A régen sürgetett beszámolás helyett az 1786-iki eredményről csak egy jelentést kapott Gallaratitól a főkörmányszék 1787. május 8-dikai kelettel,¹ melyben előadja, hogy ismét osztott ki eperfa-magot s hogy az eperfa a múlt évben Déván, Szászvároson, Gyulafehérvártt, Szász-Sebesen, Szerdahelytt, Nagy-Szebenben, Medgyesen, Segesvártt, Ujegyházon, Nagy-Sinken, Köhalmon, Fogarason, Vajda-Rétsén, Brassóban, Sepsi-Szt.-Györgyön, Naszódon, Deésen, Kolozsvárt, Tordán és Nagy-Enyeden jól tenyészett. A nagy-szebeni előjáróságnak, mely arra kérte, hogy a selyemtermelés eredményéről tudósítsa őt, azt válaszolja Gallarati², hogy erre magát nem érzi kötelezve, mert ő egyenest a főkörmányszékhez szokta jelentéseit fölterjeszteni.

Az 1787. év második negyedéről csak kevés jelentés érkezik be a hatóságoktól. Ezek szerint *Háromszéken* alig vagy épen nem halad a dolog. Közép-Szolnokmegyében több helyütt tesznek kísérleteket a selyemtermeléssel. Belső-Szolnokmegyében, különösen a deési és dobokai járásban jól halad az eperfaültetés, valamint Tordamegyében, Beszterczen s még egy pár helyütt. Szászvároson a kemény tél sok eperfacsemetét kiölt.³

E jelentésekre azt jegyzi meg Gallarati, hogy bizonyosan nem az éghajlat, hanem a jóakarát hiánya miatt nem halad az eperfatenyésztés. Mivel pedig selyemhernyót csak akkor lehet tartani, ha a fák már alkalmasak e célra, óhajtja, hogy az eperfaültetés újra szorgalmaztassék. Ebben az értelemben a főkörmányszék át is ir egyes törvényhatóságokhoz decz 17-dikén⁴ s jelentést tesz az udvarhoz. Még egyszer decz. 31-dikén tesz jelentést Gallarati,⁵ elmondván benne, hogy mindezideig hasztalanul várta, hogy a magán-termelők beváltás végett beküldjék hozzá az ez évben termelt gubókat. Eddig csak 40 fontot válthatott be, pedig az ez évi összes termelés körülbelül másfél mázsa selyemre rug. Többet is termeltek volna, ha ő, úgy mint az előző évben, maga foglalkozhatott volna a hernyótenyésztéssel, azonban ebben őt részint a múlt évi selyemkészlet feldolgozása céljából elkerülhetetlen fonó felállítására akadályozta, részben az, hogy Nagy-Szebenben egy fának leveleiért 6 frt 40 krnyi hallatlan árt követeltek, végül pedig a Segesvártt ujonnan ültetett eperfáknak a gondozása.

A következő 1788. év jan. 10-dikén udvari rendelet jelent meg,⁶ mely tekintettel arra, hogy a Magyarországon és Horvátországban már

¹ 4428/787. fkszéki szám.

² 1060/787 fkszéki szám.

³ 7926/787, fkszéki szám.

⁴ 13516/787 fkszéki szám.

⁵ 94/788. fkszéki szám.

⁶ 303/788. udv. és 1136/788. fkszéki szám.

szép fejlődésnek indult selyemtermelés célra nem vezető rendelkezések miatt újabban ismét hanyatlak, pl. azért, mivel a földmivestől a gubókat ugyszólván erőszakkal veszik el, elrendeli, gondosan ügyelendő arra, hogy mindenki akkor és annak, amikor és akinek tetszik, adhassa el a gubóit, vagy használhassa el önmaga. Hogy a termelő elnyomatása a gubók beszolgáltatása alkalmával lehetőleg kikerültessek, a kincstár által való beváltás jövőre csak két osztályozás szerint történjék és pedig a jobb minőségű 40, a rosszabb 20 krjával fontonként s hogy a kiválogatásra és beváltásra kirendelt hivatalnokok a fizetési utalványokon mindkét minőségű gubók súlyát gondosan kitüntessék. Éppen ugy szabadságában áll mindenkinek magának termelni tojást s nem kell azt a hivataltól vennie, mert az 1 frtot a tojás latjáért a földművelő drága árának gondolhatná. S éppen ezért a tojásokat a kincstári előállítási áron adják ezentul a termelőknek. A főkormányshék febr. 7-dikén közli az udvari rendeletet Gallaratival¹ s egy másik udvari rendelet következtében eddigi működéseért megdicsérvén őt, további munkásságra buzdítja.

Ezideig, legalább némely vidéken, ahol szándékosan vagy oktalanságból nem gördítettek akadályokat a dolog elé, a közigazgatási hatóságok félre nem ismerhető közönyössége daczára meglehetősen jól fejlődött a selyemtermelés ügye. Most azonban igen nagy hibát követett el Gallarati azzal, hogy nem maradt csupán a selyem lefejtésénél, hanem a *selyem festésébe*, sőt *selyemszövetek gyártásába* is belebocsátkozott, amely vállalkozás aránytalan kiadásokkal járt, s őt, saját forgalmi tőkéje nem lévén, annyira belekeverte az adósságba, hogy végre nem volt képes a kinált gubókat készpénzzel beváltani s magát végül — az erdélyi selyemtermelés kiszámíthatatlan kárára — egészen tönkre tette.

A vele közlött udvari rendeletre vonatkozólag² ő maga azt írja a főkormányshéknek 1788. márcz. 7-dikén,³ hogy ő még senkitől sem csikart ki gubókat, hanem csak azoktól, akik önkényt hozták neki, vette megegyezés és minőség szerint 36, 40, 51 krjával sőt 1 forintjával fontját. Az összes költségeket, melyek kimutathatólag 21,783 frt 16 kr-ra rugnak eddig, a sajátjából fődözte, valóságos selyemlegombolyító intézetet létesített, saját filatoriumot állított s ennek a céljaira házat vett, a selyemtermelésben, legombolyításban és szövésben járatos 14 egyént hozatott Olaszországból s azokat a négy főállomáson: Nagy-Szebenben, Segesvártt, Szászvároson és Gyulafehérvártt szétosztotta. Ezenkívül egy selyemszalag-fonó embert hozatott Bécsből, a másikat egy ügyes selyemfestővel most várja onnan. Végre már is megvetette egy kis selyemfestő-

¹ 1706/788. fkszéki szám.

² 1136/788. fkszéki szám.

³ 2275/788. fkszéki szám.

szalag- és szőnyeg gyárnak az alapját anélkül, hogy a kincstár hivatalos fizetésén kívül egyébbel segítette volna. Eperfa-magot és hernyó tojást eddig ingyen osztogatott. Ennélfogva semmi szükség arra, hogy az udvari rendelet kihirdetessék. Különben részint ő, részint az emberei Nagy-Szebenben, Gyulafehérvártt, Kolozsvártt, Medgyesen, Segesvártt és Brassóban váltottak be gubókat s fognak ezentul is beváltani meg-egyezés szerint.

Ezt a jelentést a főkormányshézék 1788. márcz. 13-dikán, mint megszivlelésre méltót, terjeszti föl legfölsőbb helyre.¹ Erre máj. 8-dikán érkezik egy udvari rendelet,² azzal az utasítással, hogy a gubóbeváltás a kincstár részére csak akkor eszközöltessék, ha sem Gallarati, sem más nem akad, aki 40, illetőleg 20 krnál többet adna fontjáért. Kihallgatandó még Gallarati arra nézve is, hogy a gubótermelés növekvése esetén nem lenne-e czélszerű kincstári legombolyító intézeteket felállítani? A főkormányshézék erre jun. 5-dikén körrendeletet és leiratot intéz Gallaratihoz s a kincstári felügyelőséghez hivatalnokok kirendelése végett, kik a gubókat Nagy-Szebenben, Kolozsvártt, Medgyesen, Segesvártt és Brassóban beváltás, ha valaki kínálja. Gallaratinak egy abbeli jelentésére pedig, hogy az eperfa-ültetvény Tordán szépen fejlődött, 1788. szept. 22-dikén fölszólítja a főkormányshézék Tordamegyét,³ utasítsa a tordai magistratust, hogy az ültetvényre fordított költségeket az ország jövedelméből való megtérítés végett hitelesen igazolja.

Eközben a hatóságok időszaki jelentései folyton kevesbednek s már csak egy-kettő érkezik be. Udvarhelyshézék azt jelenti,⁴ hogy ott senkisémet foglalkozik selyemtermeléssel, de meg az éghajlat is nagyon zord. Felső-Fehérmegye jelentése szerint⁵ Gyulafehérvártt csak 62 eperfa van; Enyeden eredmény nélkül tettek az ültetéssel kísérletet; a megye több részében a Gallarati-féle eperfamag nem bizonyult csiraképesnek s a lakosoknak nincs kedvük a selyemtermeléshez. Az alvinczi járásban csakis a püspök foglalkozik vele. Csombordon, a gróf Kemény kuriáján nagy gonddal nevelik az eperfa-csemetéket. Közép-Szolnokmegye táblás kimutatást közöl⁶ arról, hogy 1101 eperfája és 5374 csemetéje van, s megjegyzi, hogy a mult évben 38¹/₂ font selymet termeltek, a legnagyobb részben Zilahon. Küküllőmegye alispánja gr. Haller eperfamagot kér,⁷ mert hozzá

¹ 4870/788. fkszéki szám.

² 6300/788. udv. szám.

³ 8118/888. fkszéki szám.

⁴ 8981/788. fkszéki szám.

⁵ 83/789. fkszéki szám.

⁶ 1030/789 fkszéki szám.

⁷ 2438/789. fkszéki szám.

sokan fordultak emiatt. Gallarati pártolja Hannenheim Mihálynak abbeli kérését, hogy Medgyesen egy rétet eperfa-ültetvénynek használhasson,¹ mire a főkörmányszék meghagyja Szebenvármegyének: gondoskodjék, hogy a medgyesi tanács ne gördítsen akadályokat a Hannenheim vállalkozása elé. Kolozsmegye jelentése szerint² ott 1789-ben 4804 eperfacsemetét ültettek el, ellenben Udvarhelymegye azt jelenti,³ hogy a népnek semmi kedve a selyemtermeléshez és eperfaültetéshez. A főkörmányszék emiatt 1789. jan. 8-dikán meghagyja Gallaratinak, hogy legközelebbi körútja alkalmával igyekezzék megtudni, mi az oka annak, hogy az eperfaültetvények ilyen silányul tenyésznek. Gallarati 1789. aug. 11-dikén azt jelenti,⁴ hogy beutazván az országot, a következő állapotokat találta: Szerdahelytt és Szászsebesen van egy pár fiatal fácska; Szászvároson több szépen fejlődött fa, melyeket már szét is osztottak; Déván hasonlóképpen. Gyulafehérvárt és Alvinczen kevés eredmény mutatkozik, aminek a rossz gondozás az oka; a fákat időnkint meg kellett volna szabadítani az őket fejlődésükben gátló gáztól s néha meg is kellett volna öntözni száraz időben. A püspök ültetvénye Alvinczen szép. Gáltón, Bethlen grófnénál van egy pár ezer fácska s ezekből sokat osztanak ki a parasztoknak. Nagy-Enyeden a rossz ápolás daczára sok fácska maradt meg, mely az 1785-ben kiosztott magból kelt ki. Ott, ahová a fiatal csemetéket kiültették, mindenféle kerti veteményt is termeltek s a sok ásással a legtöbb csemetét kipusztították. Tordán kitünő gonddal ápolják az ültetvényeket s körülbelül 4000 fiatal fát osztottak már ki a közönség között, sőt magot is vetettek el újra. A szép eredmény a városbíró érdeme. Kolozsvárt a város földjén 1786-ban vetett Gallarati eperfamagot, sok csemete kelt ki, de Degenschild ezredes, mint katonai parancsnoka a városnak, megszerezte a telket, 7000 csemetét kiirtott s kukoriczát termelt a helyükön. Naszódon és Beszterczén kitünőek az eperfaültetvények, de még szebbek Czikmántoron Wagnernek, a papnak a kertjében, aki már minden ottani lakosnak adott 2—4 darab fácskát ingyen. Maros-Vásárhelytt az eperfa-ültetvény jól fejlődött, a lakosok azonban nem mutatnak kedvet a selyemtermeléshez; csak az alispán meg a gyógyszerész ültetett csupa szivességből körülbelül 400 eperfát a szölleje körül. Szász-Régenben csak 1789-ben vetettek eperfamagot s 100 csemetét kiültettek. Deésen meglehetősen sok fácska van s ültettek is ki belőlük. Azonban az ültetvény nincs bekerítve s azért ki van téve az elpusztulás veszedelmének. Szamosujváron, állítólag a hideg miatt, kiveszett

¹ 4516/789. fkszéki szám.

² 6439/789. fkszéki szám.

³ 6520/789. fkszéki szám.

⁴ 7085/789. fkszéki szám.

mindaz a mag, amit négy éven át vetettek. Ellenben az ottani káplán sok fát nevelt. Azon a földön, ahová állítólag az előző évben vetettek magot, frissen kaszált füvet találtak. Mindazonáltal ezt az állomást most újra ellátták magvakkal és csemetékkel. Udvarhelyt azt állítják, hogy az éghajlat nagyon zord, Gallarati ennek éppen az ellenkezőjét tapasztalta, mivel magánosoknál sokat ígérő csemetéket talál. Gróf Bethlen János alispán rábeszéléssel és példaadással sokat fáradozik, de hiába, a lakosok nem akarnak belátni semmit. Segesvárt magánembereknek több szép ültetvénye van, a községnek nincs. Medgyesen is van több szép ültetvény. Brassón a második alispán Enyetter András nagylelkűségének és hazafiás buzgalmának köszönheti, hogy már sok magánember kapott ingyen szép, az említett alispán kertjeiben nevelt eperfát. Szent-Györgyön sok és Fogarason egy pár szép fát már szétosztottak a jövőre még többet osztanak szét. Nagy-Szebenben a Terézia-féle árvaházban máris 5000, a jövő évben kiültethető eperfa van készlethez Wüstenfeld adminisztrátor gondoskodása következtében. Azonkívül magának Gallaratinak, az evang. árvaháznak, Bruckenthal bárónak és másoknak is vannak szép ültetvényei.

A főkörmányszék e jelentés következtében a főhadparancsnoksághoz fordul kártérítés végett a Degenschild ezredes által Kolozsvárt elpusztított ültetvényért; megdicséri Wüstenfeld kapitány árvaházi igazgatót, Enyetter háromszéki másodalispánt, a tordai városbíró s Wagner ezikmántori evang. lelkészt. Végre a püspököt és a superintendenseket fölkeri, hogy a papság útján buzdítsák a népet a selyemtermelésre.

Belső-Szolnokvármegye azzal menti magát, hogy Gallarati, bár kértek tőle, nem küldött magot, s ezért nincsenek ültetvények.¹ A főkörmányszék a jelentést szept. 15-dikén közli Gallaratival az akadály elhárítása végett. Udvarhelyszék 1789. okt. 29-dikén² mindenféle kifogásokkal huzakodik elő a selyemtermelés ellen. A főkörmányszék azt feleli rá, hogy a selyemtermelés senkit sem gátol a földművelésben, s ezért a széknek kötelessége a népet buzdítani az eperfaültetésre. Később³ ugyancsak a szék jelenti, hogy még mindig nagyon kevés eperfát ültetnek. A főkörmányszék szemére veti a tisztviselőknek, hogy keveset gondolnak a dologgal s ajánlja: vegyék jobban a lelkükre ez iparág ügyét. Kolozsvármegye abbéli jelentésére, hogy 1788/9-ben senkisé nem foglalkozott selyemtermeléssel, de több községben ültettek ki eperfákat, sőt májusban vetettek is el Gallaratitól kapott magot, részletesebb, előírás szerinti jelentést követel a főkörmányszék,⁴ s elrendeli, hogy

¹ 8004/789. fkszéki szám.

² 9695/789. fkszéki szám.

³ 1079/790. fkszéki szám.

⁴ 10961/789. fkszéki szám.

a lakosság a selyemtermelésre buzdítandó. Hasonló jelentést tesz a kolozsvári tanács 1790. május 7-dikén.¹ Eszerint ott, egypár ezer eperfát elültettek és sok magot is elvetettek, de valószínűleg a két éven át igen zord tél miatt, csak nagyon kevés fácska maradt meg. Hernyót senkisémet tart, mivel a kolozsváriaknak — részint iparüzésből, részint föld- és szőlőművelésből élven — úgy látszik, nincs idejük a selyemhernyó gondozására.

A rendek ajánlatára ő Felsége megadja Gallaratinak az *indigenatust*,² de azt a kérését, hogy 10,000 frt előleget adjanak neki az országos pénztárból, nem teljesítik. Ellenben megengedi a főkormányshé Gallaratinak 1792 május 26-dikán,³ hogy a Terézia-féle árvaházból 20—30 leányt alkalmazhasson gyárában, azzal a kötelezettséggel, hogy azokat ételmezze és ruházza. Ellátásukhoz az árvaház igazgatósága fejenként és évenként 30 frttal járul.

A szászvárosi tanácsnak egy jelentését,⁴ hogy ott vannak ugyan eperfaültetvények, de a selyemtermeléssel senkisémet foglalkozik, egyszerűen tudomásul veszi a főkormányshé, mely 1792. szept. 1-én azt a fölterjesztést teszi legfelsőbb helyre,⁵ hogy azt a 10.000 drb. aranyat, amelyet a múlt évben a rendek boldogult Lipót királynak koronázási ajándékkul felajánlottak, s melyet a király a török háboruban kárt szenvedtek kárpótlására fordítani rendelt, inkább más, az egész országnak maradandó hasznára való célokra kellene fordítani: p. o. tárházak felállítására vagy a főkormányshé kolozsvári épületének olyatén kibővítésére, hogy ott a főparancsnokságot is el lehessen helyezni, vagy a sóút kiépítésére Tordától a Maros-Portusig, vagy a kolozsvári akadémián metallurgiai és növényvegyészeti iskola felállítására, vagy végre azoknak a megjutalmazására, akik az eperfaültetés és selyemtermelés előmozdításában érdemeket szereztek. E fölterjesztés következménye az 1792. nov. 7-dikén kelt udvari rendelet,⁶ melyben Ő Felsége elrendeli, hogy a szóban forgó 10.000 drb. arany a selyemtermelés és eperfaültetés előmozdítására fordíttassék, azonban előbb indítvány tétessék afelől, hogyan lehetne — tekintettel a nagyfejedelemség viszonyaira — oly előnyös módon üzni a selyemtermelést, hogy annak első sorban a szegény nép lássa a hasznát, s annak nyújtassék alkalom keresetre.

A főkormányshé most, mikor ilyen szép összeget fordíthat a

¹ 4225/790. fkszéki szám.

² 9132/791. fkszéki szám.

³ 3432/792. fkszéki szám.

⁴ 3434/792. fkszéki szám.

⁵ 6250/792. fkszéki szám.

⁶ 8475/792. fkszéki szám.

selyemtermelés céljaira, elköveti azt a nagy hibát, hogy új javaslatot kíván Gallaratitól, ahelyett, hogy visszatérne ahhoz a Slavóniában már 1764-től fogva jól bevált módszerhez, melyet a selyemtermelési igazgató 1785-diki előterjesztése nyomán főntebb már ismertettünk.

Gallarati a következő pontokban teszi meg véleményes jelentését:¹

1. Az 1785-ben nyomtatásban megjelent oktatás a selyemtermelésre újra nyomassék ki magyar, német és oláh nyelven, s a megyéknek és előljáróságoknak annyi példány küldessék belőle, hogy minden faluban jusson legalább a bírónak, s a papnak vagy pópának egy-egy példány. Ezeknek aztán tétessék kötelességükké, hogy a népet úgy a selyemtermelés, mint az eperfatenyésztés hasznára megoktassák. 2. Azok, akik szorgalmasan ültetik az eperfát, kapjanak jutalmat, azok ellenben, akik nem teszik, valami testi büntetéssel sújtassanak. A járási tisztviselők évente tartsanak szemlét, s tegyenek jelentést az ültetvények állapota felől a főkormányzéseknek. 3. Megigéri Gallarati, hogy magot és csemetét ingyen ad minden erdélyinek, csak selyemhernyó-tojást nem adhat, mert azt ő maga is pénzen veszi. 4. Kéri Gallarati, hogy mivel ő egészen feláldozta magát az ország érdekeiért, selyemszövő gyárat létesítvén, mely nemcsak 61.000 frtjába került eddig, hanem őt egészen tönkre is teszi, adjanak neki 10—12 ezer forintot kölcsön, hogy ennek a: legombolyító és festő intézetből, különböző gépekből s 24 szövészekből álló gyárnak, melyben mindenféle tafota és atlasz szöveteket lehet előállítani, — az üzemére fordíthassa. Hasonló kérvényt ad be Gallarati legfelsőbb helyre is 1793 ápr. 19-dikén,² kérvén 10.000 frtnyi kamatostól visszafizetendő előleget, s megemlítvén, hogy ő a török háború kiütése alkalmával már 1000 font belföldi gubót váltott volt be.

Eközben a főkormányzéseknek egy másik terve is támad, s 1793. jan. 26-ikán fölszólítja a tanulmányi bizottságot,³ adjon véleményt a felállítandó vegyészeti iskola felől.⁴ Reichensteini Müller Ferencz zalathnai bánya-tanácsos és legtöbb bányafelügyelő, továbbá dr. Etienne András zalathnai fő- és bányaorvos külön-külön tervezeteket dolgoznak ki efelől a vegyészeti-iskola felől, s ezeket a főkormányzéki tanulmányi bizottság véleményével együtt márcz. 16-dikán terjeszti föl legfelsőbb helyre

¹ 955/793. fkszéki szám.

² 1549/793. fkszéki szám.

³ 669/793. fkszéki szám.

⁴ Az 1792. nov. 7-diki udvari rendelet, mely a 10.000 drb. aranyat csupán selyemtermelési célokra fordítani rendeli, nincsen meg, de meg van a 8475/792 fkszéki számnál egy Gallaratihoz intézett rendeletnek a fogalmazványa, mely ez udvari rendelet tartalmát közli vele. Ebben erről a vegyészeti iskoláról egy szóval sincsen említés téve.

a főkörmányszék.¹ A főkörmányszék pártolja a bizottsági véleményt, csak Soterius von Sachsenheim Mihály tanácsos ad be külön véleményt, azzal a kérelemmel, hogy a koronázási ajándéknak az a harmadrésze, amelyet a szász nemzet adott, a nagy-szebeni gymnasiumnál felállítandó természettani és erömütani tanszék dotálására fordítassék. Ezzel egyidejűleg terjeszti föl a főkörmányszék Gallaratinak előbb kivonatolt véleményes jelentését. (955/793 fkszéki szám.) Mivel azonban — mondja a főkörmányszék, — a Gallarati által kért előleg inkább csak neki magának válnék hasznára, mintsem az egész országnak, s mivel a selyemtermelés előmozdítására a legalkalmasabbnak az látszik, ha mentől több eperfát ültetnek, s így sok selyemhernyót lehet tenyészteni, nem ajánlható a kölcsön megadása, s véleménye szerint a vegyészeti iskola felállítása után még megmaradó pénzalap első sorban arra lenne fordítandó, hogy a Gallarati-féle oktatás a selyemtermelésre magyarra és oláhra lefordíttassék (ami már 785-ben megtörtént!), Erdély népessége a selyemtermelést és eperfatenyésztést haszna felől újra megoktattassék, s azok, akik a selyemtermelést és eperfatenyésztést nagy buzgalommal üzik, illendően megjutalmaztassanak.

Ilyen formán sikerült azt a jelentékeny pénzösszeget, melyet az 1792. nov. 7-diki udvari rendelet kizárólag a selyemtermelés céljaira szánt, eredeti rendeltetésétől elvonni, s a főkörmányszék szándékának megfelelőleg a kolozsvári vegyészeti iskolára fordíttatni, mert 1793. jul. 31-én udvari rendelet bocsáttatik ki,² mely kifejti ugyan, hogy a közhasznú célokra szánt 45.000 forint kamatait előnyösebben is fel lehetett volna használni olyanformán, hogy abból a selmeczi bányászati akadémián tanulók számára ösztöndíjakat alapíthattak volna, mindazonáltal megengedi, hogy a kolozsvári lyceumban a javaslatba hozott vegyészeti-iskola felállíttassék. Hozzá teszi a rendelet, hogy a főkörmányszék által javaslatba hozott külön selyemtermelési segélyalap kiharítása ügyében addig nem fog legfelsőbb elhatározás hozatni, míg a vegyészeti-metallurgiai tanfolyam föl nem állíttatik, s ki nem tűnik, mennyit szükséges az egész összeg kamataiból évente arra fordítani, hogy ez az intézet hasznot hajtólag működhessék. Az eredmény felől tehát tétessék jelentés, hogy a selyemtermelésre évente fordítható összeget is meg lehessen határozni, s az alapító-levelet eszerint kiállítani.

Mikor az országgyűlési rendek kincstári és kereskedelmi bizottságai 1794 szept. 10-dikén³ abból kiüdvülva, hogy Gallarati a fizetését és utiájtányait nem a gyára kedvéért, hanem az eperfaültetés és selyemter-

¹ 2212/793. fkszéki szám.

² 6931/793. fkszéki szám.

³ 6523/794. fkszéki szám.

melés előmozdítása végett huzza, azzal fordulnak a főkörmányszékhez: utasítsa őt komolyan az ültetvények megvizsgálására és évenként való jelentéstételre, máskülönbén pedig az ültetvényeket helyezze, egyesesen e célra rendelt, s ezért felelős hivatalnokok gondja alá, — a főkörmányszék ezt a javaslatot egyelőre 1794. okt. 2-dikán megjegyzés nélkül félre teszi. 1800. jan. 24-dikén tesz a főkörmányszék jelentést legfelsőbb helyre az általa felülvizsgált költségelőirányzat felől.¹ Ebben a jelentésben meg van említve az is, hogy Gallarati selyemtermelési igazgatónak 1786-ban 1144 frt évi fizetés azzal a megjegyzéssel engedélyeztetett 10 esztendőre, hogy ez idő lefolyása után az országra háramlott haszon és az elért eredmény igazoltassék. Mivel pedig a 10 év már régen letelt, szólíttassék fel Gallarati a tartományi főbiztosság útján a maga igazolására.

Gallaratinak egy a selyemtermelés eddigi eredményét tárgyaló, mellékletek nélkül beterjesztett jelentésére a főkörmányszék 1800. május 9-dikén báró Rosenfeld András tartományi főbiztostól véleményes jelentést kíván a felől: vajjon Gallarati kellőleg eleget tett-e kötelességének, s a megszabott fizetést megérdemli-e továbbra is?²

Ez a véleményes jelentés azonban a kitűzött határidőig: június 15-éig nem érkezik be. E közben Gallarati újra kér kölcsönt valami közalaphól, most már csak 6000 frtot, azonban 1808. december 5-dikén elutasító választ kap.³ Együttal pedig, mivel báró Rosenfeld elhunyt, anélkül, hogy annak a 8 év előtt kapott megbízásnak, hogy a selyemtermelés állapota felől jelentést tegyen, eleget tett volna, a főkörmányszék most báró Bruckenthal comest szólítja föl e megbízás teljesítésére.

Az, hogy Gallarati működése felől bekívánt jelentés több mint nyolcz évig késhetett, nyilván bizonyítja, milyen keveset törődött maga a kormány is ezzel a fontos iparággal.

Végre 1809 április 10-én jelenti Bruckenthal Mihály comes,⁴ hogy Gallarati eddig mindig távol volt, csak most érkezett vissza, de rögtön szélhűdést kapott, s ennek következtében meg is halt. A főkörmányszék június 2-dikán tudomásul vévén ezt az értesítést, megkéri a comest, hogy a Gallarati hagyatékában található, s a selyemtermelésre vonatkozó összes iratokat küldje be. Ugyanez év augusztus 10-én a főkörmányszék Bedeus főkörmányszéki titkárt bizza meg azzal:⁵ készítsen tervet az eperfaültetésre, s az eperfauszítás megakadályozására. E végből

¹ 540/800. fkszéki szám.

² 3893/800. fkszéki szám.

³ 9000/808. fkszéki szám.

⁴ 3669/809. fkszéki szám.

⁵ 5372/809. fkszéki szám.

némely iratokat bocsát a titkár rendelkezésére, s ezek közül érdekesek a következők: Egy beadványban¹ elmondja Gallarati, hogy ő Erdély minden nevezetesebb városában és mezővárosában osztott ki ingyen eperfamagot és csemetét, az ültetvényeket több éven át saját költségén éllemezett emberekkel gondoztatta, s így az eperfák számát az országban több százezerre növelte. Hasonlóképen a sajátjából fizetett egyének által oktattatta a nevezetesebb helyek lakosait a selyemhernyó tenyésztésére, s ő maga is tanította őket. Nagy-Szebenben éveken keresztül nagyban és nagy költséggel üzte a selyemhernyótenyésztést tanítás okáért. Többször saját költségén szakavatott selyemtermelőket hozatott be Olaszországból, külön házat vett, sok pénzzel filatoriumot létesített, a szükséges gépeket meghozatta, munkásokkal ellátta, s erre többet költött 21.000 forintnál. Végre csupán az ő szerény eszközeivel, s a fizetésén kívül minden egyéb segítség nélkül, egész vagyonának feláldozásával annyira vitte, hogy:

1790. évben	---	---	---	---	168	font
1791.	"	---	---	---	175	"
1792.	"	---	---	---	163 ¹ / ₂	"
1793.	"	---	---	---	166	"
1794.	"	---	---	---	158 ¹ / ₄	"
1795.	"	---	---	---	161	"
1796.	"	---	---	---	153 ¹ / ₂	"
1797.	"	---	---	---	159	"
1798.	"	---	---	---	162	"
1799.	"	---	---	---	167 ¹ / ₂	"

összesen --- --- --- 1633¹/₃ font egészen tiszta

erdélyi selymet váltott be a saját pénzén, nem számítva azt a jelentékeny erdélyi selyemmennyiséget, a melyet a termelők Nagy-Váradon adtak el. Ezenkívül ő a gyárában még 2932¹/₂ font bánáti magyarországi és bécsi selymet, s végre 3453 font erdélyi floret-selymet dolgozott fel, s árusított el bel- és külföldön.

Gallaratinak egy 1800 szeptember 13-dikán kelt, valószínűleg Rosenfeld báróhoz intézett és sok melléklettel ellátott védekezése szerint, melyben selyemtermelési igazgatói működését vázolja, ő a selyemhernyótojáást többnyire Olaszországból, de Törökországból is kapta. Taníttatott a kijelölt főállomásokon: Gyulafehérvárt, Segesvárt, Szászvároson és Nagy-Szebenben. Azon egyének közül, a kiket vállalkozásához az országba behívott, 10 Olaszországból, 6 Münchenből, 16 Bécsből, 3 Lembergől és 5 Bukarestből való volt. Ezek közül: 1800 szeptember 13-dikán már csak egy Bozzoli Pietro nevű volt nála, mert a többiek vagy elhaltak,

¹ 3893/800. fkszéki szám.

vagy elbocsátotta őket, mert nem volt nekik képes sem elegendő munkát, sem megfelelő fizetést és ellátást adni. Nem lévén pénze, erdélyi emberek közül is csak hetet volt képes a gyárában tartani ebben az időben. Az ingyen kiosztott eperfamagra, mint azt a kapott mennyiségek kimutatásával igazolja, — 3268 frtot költött Gallarati.

Huszonnégy esztendőn át volt ez az ember selyemtermelési igazgató Erdélyben. Az eperfaültetés körül határozottan vannak érdemei, de a főzél, magát a selyemtermelést nem tudta előmozdítani, hiszen a saját jelentéseiből kitűnik, hogy 1790-től 1799-ig az évenként beváltott selyem mennyisége folyvást 160—170 font között marad. Szemmel látható, hogy a selyemszövetek gyártása — amihez nagy forgalmi tőke kell, neki pedig nem volt — mindenféle zavarokba sodorta őt, s képtelenné tette arra, hogy a szükséges figyelmet és erőt fordíthassa a főfeladatra: a nyers selyem előállítására. Így aztán dugába dőlt az egész hasznos kezdeményezés, mely pedig, ha megmarad a kijelölt határok: az eperfaültetés, a népnek a selyemhernyó tenyésztésben való elméleti és gyakorlati kiképzése, a gubók beváltása és nyers selyemmé való feldolgozása között, ezeket és ezeket hozhatott volna az erdélyi szegény nép konyhájára.

Hogy ez nem történt meg, az a főkormányzók hibája is. Vagy nem lett volna szabad megengednie, hogy Gallarati az ő gyári vállalkozására fordítsa ereje és ideje javát, vagy ha már megengedte, rendelkezésére kellett volna bocsátania azokat az összegeket, amelyek vállalkozásához nélkülözhetetlenek voltak. S főképp, nem lett volna szabad azt a 10,000 darab aranyat, melylyel ez iparágat föl lehetett volna virágozni, eltéríteni rendeltetésétől. Hanem a főkormányzók azt hitte: eleget tesz kötelességének, ha bizottságokat nevez ki és terveket készíttet. Így 1810 szept. 20-dikán is nevezett ki: br. Bruckenthal Mihály, Strausserburg Dániel, és Rosnyai István tanácsosokból álló bizottságot, mely a kolozsvári lyceum gazdasági tanárával, s Bogdánffy Antal és Cabdebó István kereskedőkkel kiegészítve magát, tervet volt kidolgozandó arra nézve: hogyan lehetne egy a czélnak megfelelő selyem-gyárat állítani, s magában az országban állítani elő a selymet.¹

Az országgyűlési rendek is foglalkoznak e tárgygyal 1810/11-ben,² de végre is a főkormányzókra bizzák a dolgot. Itt azonban egészen megreked az ügy 1827-ig, amikor Blaskovits József selyemtermelési igazgató (Slavoniában?) 200 példányát küldi be egy magyar nyelven irt

¹ 8294/810. fkszéki szám.

² 159. ülés jegyzőkönyve 588. és 590. lap.

195. ülés jegyzőkönyve 739. lap.

197. ülés jegyzőkönyve 748. lap.

oktatásnak a selyemtermelésről a főkörmányszékhez, mely azt 1827 jun. 8-dikán a hatóságok között kiosztatja.¹

Mikor pedig egy évvel később ugyanez a Blaskovits egy részletebb oktatásnak az első részét mutatja be a főkörmányszéknek, az, 1828 márcz. 31-dikén,² a kereskedelmi alapból 31 frt 12 krt utal ki neki, 52 példányt vevén át tőle 36 krjával, s minden törvényhatóságnak küld egy példányt azzal a felhívással: szólítsák fel a lakosságot, hogy e hasznos munkát szerezzze meg, ösztökéljék a népet az eperfaültetésre és a selyemtermelésre. De ennek a felhívásnak semmi foganatja nem volt.

Későbbben aztán tudomására jutván a főkörmányszéknek, hogy a legtöbb törvényhatóság a Blaskovits-féle röpiratot egyenesen levéltárba helyeztette, 1832 aug. 29-dikén kenetteljes és terjedelmes körrendeletet bocsát ki³ melyben kifejti, milyen súlyt fektettek az országos rendek 1810/11-ben az erdélyi selyemtermelésre, s a főkörmányszék is hogyan lelkükre kötötte az ügyet többszörösen, de eredménytelenül a törvényhatóságoknak. Együttal elrendeli, hogy a köztelkekből mindenütt hasítassanak ki eperfaültetvények, azok sürgősen vettessenek be, s az eredményről jelentés tétessék. Ilyen jelentésnek azonban nyoma sincs.

1834. aug. 6-dikán⁴ egy udvari rendelettel a Hoffman és fiai bécsi nagykereskedőház költségén nyomatott, s magyar, német és oláh nyelven fogalmazott oktatásnak fölös számú példánya érkezik kiosztás végett a főkörmányszékhez. Ez 1834 okt. 30-dikán körendeletet bocsát ki *a*) az összes törvényhatóságokhoz, *b*) a róm. kat. püspökhöz *c*) az ágostai, helvét és unitárius felekezetek főconsistoriumaihoz. A renDELETEhez számos példány mellékelletik az oktatásból, részben az iskolai könyvtárakban való megőrzés, részben kiosztás végett.

Ennek a Hoffmann-féle röpiratnak is ugyanez a sorsa volt, mint a Gallarati- és Blaskovits-félének. Eredménye semmi, ha csak annak nem vesszük azt a körülményt, hogy 1845-ben Erzsébetvárosba selyemtermelő egyesület volt alakulandó.⁵ Ennek az alakuló egyesületnek Erzsébetváros községe egy kis telket bocsát rendelkezésére, mely az egyesület által vásárolt $\frac{3}{4}$ holdnyi területtel együtt 8 holdat és 140 □-ölet tesz ki.

Az 1846 aug. 21-diki udvari rendelet⁶ az egyesület alapszabályait megerősíti, s ezt a főkörmányszék tudatja az erzsébetvárosi tanácscsal.

Azonban arról, tett-e valamit ez az egyesület, vagy egyáltalában megalakult-e? semmi tudomásunk sincs. Az 1848/9-diki zavaros időkben valószínűleg szétment az egész.

¹ 5091/827. fkszéki szám.

² 2805/828. fkszéki szám.

³ 7881/829. fkszéki szám.

⁴ 11317/834. fkszéki szám.

⁵ 10.257/845. fkszéki szám.

⁶ 10.988/846. fkszéki szám.